

Erőforrás transferek államközi mintázatai az orosz-ukrán konfliktus példáján – gazdaság-szociológiai értelmezési kísérlet

Bevezetés

A társadalmi tőke és a bizalom meglehetősen sajátos erőforrásnak tekinthető mind alapját, hététerét, mind pedig működési módját tekintve. Egyrészt amennyiben Pierre Bourdieu (2006) tőkeelméletének hármass felosztását vesszük alapul, a pénz formájában intézményesülni hajlamos gazdasági tőke, illetve a több, eltérő altípusban is felismerhető kulturális tőke mellett a társadalmi tőke sajátossága, hogy nem önmagában, hanem valamilyen *csoporthoz tartozás* kifejeződéseként válik egyfajta előnyrendszerrel, illetve a *csoporton belüli csereviszonyok* révén biztosíthat tulajdonosának többletlehetőségeket. Bourdieu ezen – jellemzően tehát individualisztikusnak tekinthető (Orbán–Szántó, 2006: 140–142) – interpretációja James Coleman (2006) megfogalmazásában annyiban szintén visszatükröződik, hogy itt a társadalmi tőke nem közvetlenül az emberekben, hanem sokkal inkább a közöttük lévő *viszonyokban* ölt testet. A társadalmi tőke előbbi strukturális jellegéhez Coleman még hozzákapcsolja e tőketípus funkcionalitását, azaz azt a jellegzetességet, hogy – mint termelő tőke – a társadalmi tőke is *elősegíti a cselekvést*, olyan *célok elérését* valószínűsíti, melyeket *a tőke hiányában* a cselekvők *nem tudnának megvalósítani* (Coleman, 2006: 111–112). A társadalmi tőkének az érintettek számára potenciálisan kedvező hatását – éppenséggel annak hiányán keresztül – Robert Putnam (2006) mutatta be, illetve tágitotta ki szélesebb társadalmi kontextusban. Putnam alapvetően kollektivistikus (Orbán–Szántó, 2006: 140–142), a *bizalom* terminusában kifejtett szemléletmódjában e tőketípus közösségi erőforrásként jelenik meg, mely nagyban hozzájárul a társadalom működőképességéhez, prosperálásához, fejlődéséhez – illetve hiánya akadályozza utóbbiak lehetőségeit. A társadalmi tőke országok,

társadalmak szintjén azonosított pozitív hatása a nemzetközi rendszer működése és biztonsága szempontjából sem elhanyagolható. Elég csak utalni például a különféle *bizalomnövelő tevékenységek* szerepére a konfliktusok felszínre törése, illetve eszkalálódása (Gazdag–Remek, 2018: 20), a biztonsági csapda kialakulásának (Gazdag–Remek, 2018: 14–15) megelőzése szempontjából. Az országok közötti – akár intézmények szintjén megvalósuló – együttműködés egyik lényeges hozadékának *a cselekvések kiszámíthatósága* tekinthető (Lebow, 2013: 18), amely nemzetközi kontextusban a bizalom fontosságának előtérbe kerülésével, felértékelődésével járhat. Az államok viselkedésére épülő aktor- vagy mikroorientációjú szemléletmód (Rathbun, 2009: 346) mellett az átfogó perspektívát megtestesítő, a nemzetközi rendszer működésére vonatkozó elméleti iskolák tekintetében is felbukkan, illetve értelmezhető a bizalom (Wrighton, 2022). A legkevesbé igaz ez az alapvetően katonai és gazdasági hatalmukkal operáló, önérdekkövető államokat egy anarchikus rendszerben feltételező realista iskolára, melyben a bizalom mindössze hiányként értelmezhető. A közösen tekintett értékek, a nemzetközi intézmények és a kölcsönösen előnyös interakciók szerepére épülő liberalizmus esetében az *államok közötti* – jellemzően racionális belátáson alapuló – *bizalom* az együttműködést és a békés viszonyokat segíti elő. A nemzetközi rendszer még szélesebb cselekvői körét – beleértve a különféle nem állami szereplőket – feltételező konstruktivista elmélet individualista irányultságú szemléletmódjában a bizalom mint *közös értékeken*, illetve értelmezéseken alapuló, társadalmi-pszichológiai eredetű erőforrás tűnik fel (Wrighton, 2022: 17–19). Az együttműködésbe és bizalomba való befektetés tehát nem csupán egyéni vagy társadalmi szinten, hanem az államközi viszonyok tekintetében is megtérülő erőfeszítésnek bizonyulhat (Wheeler, 2012), mivel olyan kapacitások létrejöttéhez járulhat hozzá, melyek máskülönben nem érhetők el.

A tanulmány keretében a társadalmi tőke előbbi aspektusainak az orosz-ukrán konfliktus vonatkozásában való esetleges megjelenési formáit kívánjuk megvilágítani, s így arra vállalkozunk, hogy empirikus adalékokkal szolgáljunk a szembenálló felek által mobilizált fegyveres – ill. ahhoz kapcsolódó – erőforrások szerveződési formáira. Mindezek során kiemelt figyelmet fordítunk arra, hogy milyen módon valósulnak meg a különféle értéktranszferrek, hogyan értelmezhetők gazdaságszociológiai szempontból a fegyvertámogatások és felajánlások szerveződési mintázatai.

2. Fegyverbeszerzések és -értékesítések a konfliktus tágabb időhorizontján

2.1. Időbeli tendenciák

A fegyvertranszferek tendenciáit 2008-tól vizsgálva – amikor is a bukaresti NATO-csúcson Grúzia és Ukrajna csatlakozását távlatilag kilátásba helyezték – a két szembenálló fél közül Oroszország esetében jelenik meg – jelentősen – magasabb fegyverkereskedelmi mérleg¹. A teljes itt vizsgált időszakban több mint 86 ezer egységet² kitevő fegyverbeszerzések és -értékesítések összessége tizenháromszorosa az Ukrajna estében mérhető értéknek (6620 egység)³, a belső arányokban azonban felfedezhető hasonlóság. Mindkét ország esetében ugyanis a fegyverkereskedelmi portfóliót az export dominálja: az ukrán esetben a fegyverértékesítések 97,2 százalékos arányt tesznek ki, s a fennmaradó kevesebb mint három százalék jelenti a beszerzéseket⁴. Ez a mintázat még markánsabb eltérést mutat Oroszország esetében, amennyiben az orosz fegyverkereskedelmi tevékenység közel teljes egészében (98,9%) fegyvereladást jelentett a 2008-2021 közötti időszakban, s csak elenyésző 1 százalékos arányban jelenik meg fegyver vásárlás.

Az egészében jellemző hasonló belső mintázat mögött azonban eltérő trendek mutathatók ki a két ország vonatkozásában. A *fegyverértékesítések* tekintetében Ukrajna esetében valamelyest késve és kisebb mértékben, Oroszország esetében pedig hamarabb, már a gazdasági világválságot követő évben elindul egy markáns bővülés, s ez a növekedési mintázat a 2010-es évek első harmadában egyfajta stagnálást ill. némi visszaesést követően majd csak 2014-re

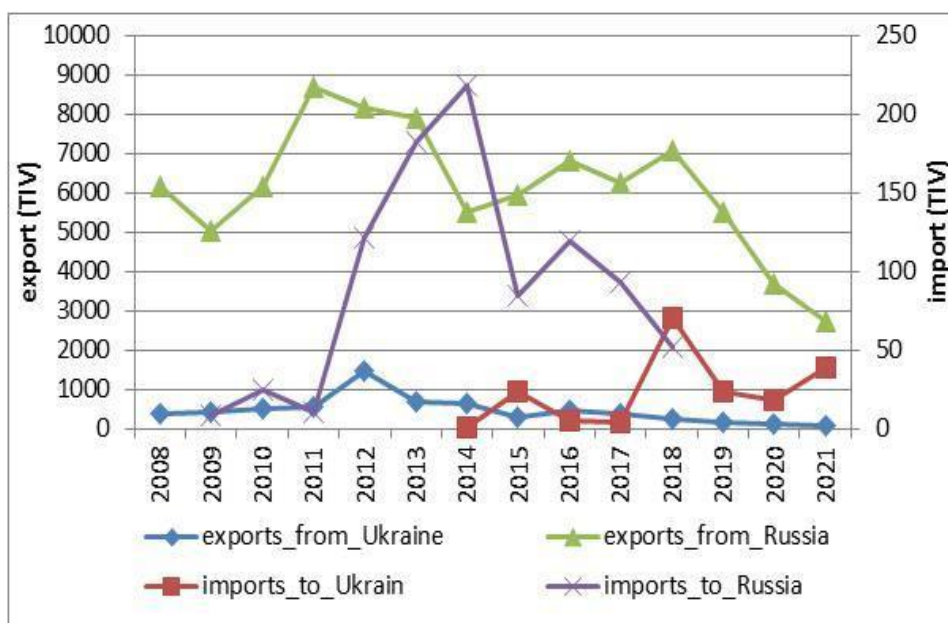
¹ Alábbi elemzéseinkhez a SIPRI Arms Transfers Database (<https://www.sipri.org/databases/armstransfers>) által közölt adatokat és a Forum on the Arms Trade (<https://www.forumarmstrade.org/>) információit használtuk fel. Adatgyűjtés lezárása: 2022. december 31.

² SIPRI has developed a unique pricing system to measure the volume of deliveries of major conventional weapons and components using a common unit—the SIPRI trend-indicator value (TIV). The TIV of an item being delivered is intended to reflect its military capability rather than its financial value. This common unit can be used to measure trends in the flow of arms between particular countries and regions over time—in effect, a military capability price index

³ Jelen elemzésből kihagyjuk az Oroszországból Ukrajnába, a felkelők irányába áramló 24 TIV mértékű fegyverbeszerzést.

⁴ Ami azt illeti, 2014-ig Ukrajna nem vásárolt fegyvereket a jelen elemzés által lefedett időintervallumban.

szakad meg, hogy aztán egy hasonló, de immár kevésbé jelentős növekedési időszak, majd egy meredek visszaesés következzen (1. ábra). Ukrajna esetében mindössze egyetlen növekedési fázis fedezhető fel, amely kevésbé intenzív, s időben is kiegyenlítettebben jelentkezik, alapvetően a 2010-2014 közötti időszakban. A *fegyverbeszerzések* vonatkozásában az itt vizsgált időszakban megfogalmazható, hogy Oroszország esetében is csak a gazdasági világválságot követő közel fél évtizedes időszakot követően jelenik meg növekedés, Ukrajna pedig csak 2014-et követően kezd el fegyverbeszerzéseket eszközölni az adatok tanúsága szerint.

1. ábra

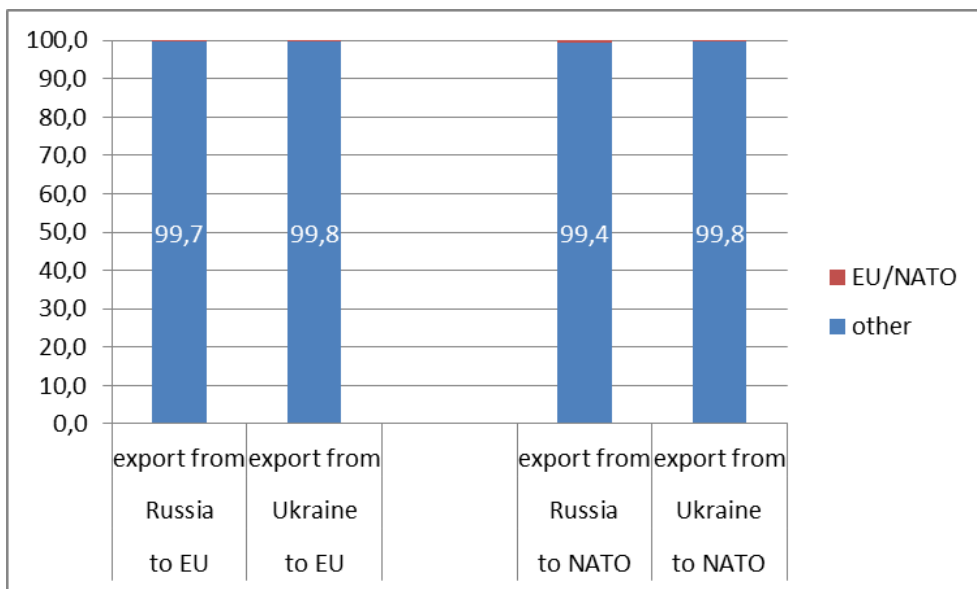
Forrás: saját számítás és szerkesztés

Amennyiben a két ország konfliktusos viszonya eszkalálódásának 2014-es Krím-félszigetbeli eseményeit tekintjük megfogalmazható, hogy az itt vizsgált *piaci alapon szerveződő* fegyvertranszferek vonatkozásában mindkét ország esetében egyfajta felkészülési, felhalmozási mintázat rajzolódik ki a Krím elleni műveletek időbeli elhelyezkedése szempontjából. Oroszország 2014-ig erőteljes növekedést produkált a fegyverbeszerzések terén, ami magas szintű értékesítési volumennel párosult, majd a 2010-es évek második felében mindkét

fegyverkereskedelmi csatorna beszűkül, lecsökken. Ukrajna esetében a felkészülés mintázata – kevésbé markánsan bár, de – abban nyilvánul meg, hogy 2014-et követően fegyverértékesítési tevékenységét leépíti, valamint növekvő pályára állítja fegyverbeszerzéseit.

2.2 A fegyvertranszferek összetétele

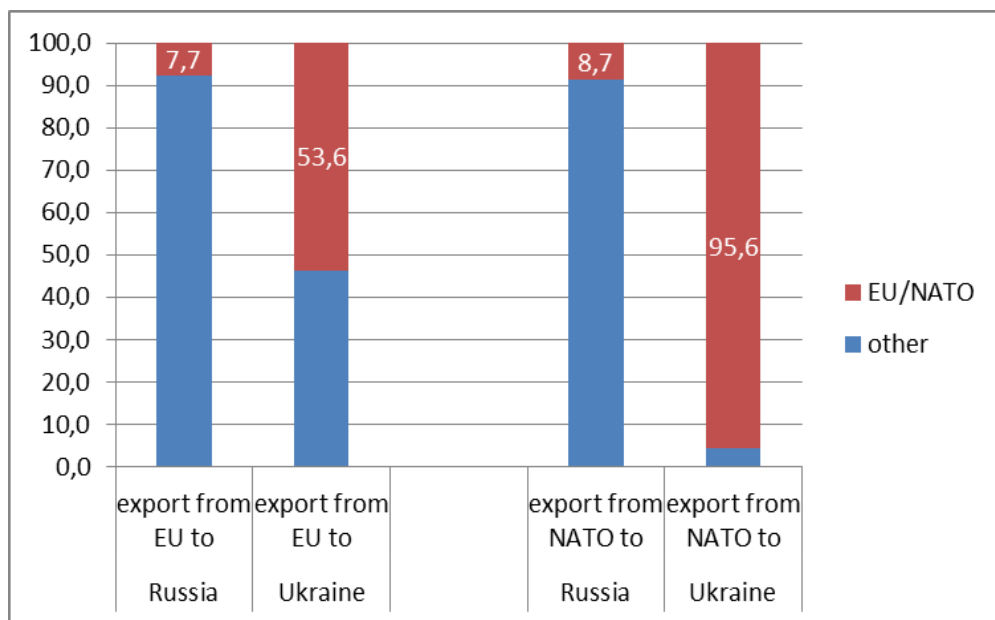
A fegyverbeszerzések és –értékesítések összetétele, eloszlása tekintetében mutató értéke lehet annak, hogy a közösségi, szövetségi hovatartozásnak milyen szerepe mutatható ki. A két ország fegyver export tevékenysége vonatkozásában ez a tényező nem bizonyul meghatározónak: mind Oroszország, mind pedig Ukrajna szinte kizárólag az Európai Unión illetve a NATO-n kívüli országokba szállított fegyvert a vizsgált időszakban (2. ábra). Az EU- és NATO-országokba Oroszországból és Ukrajnából értékesített fegyverek kevesebb mint egy százalékos részarányai arra utalnak tehát, hogy a vizsgált országok ebben a viszonylatban kiszorulnak, kívül maradnak az európai közösségi ill. euro-atlanti katonai szövetségi rendszerekbeli országok ilyen jellegű tevékenységéből.

2. ábra

Forrás: saját számítás és szerkesztés

Eltérő kép rajzolódik ki azonban a vizsgált országok fegyver vásárlása vonatkozásában: amennyiben ezen beszerzéseket is csoportosítjuk az azokat szállító országok uniós ill. NATO-s státusa tekintetében, markáns különbségek tárulnak fel (3. ábra). Az Oroszország által vásárolt fegyvereknek mindössze közel nyolc százaléka (7,7%) származik európai uniós országokból, Ukrajna esetében ugyanakkor ez az arány a beszerzett fegyverek több mint felét teszi ki: az Ukrajna által eszközölt fegyverbeszerzések 53,6 százaléka EU-tagállamokból érkezett. A katonai szövetségi rendszer szerinti különbségtétel esetében még markánsabb különbség fedezhető fel. Az orosz fegyverbeszerzéseken belül a NATO országok által szállított fegyverek aránya nem éri el az egy tizednyi értéket (8,7%) – ez lényegében megegyezőnek tekinthető az uniós országok esetében mérhető értékkel –, Ukrajna esetében azonban a NATO országok fegyver exportja dominálja az ország beszerzéseit. Szinte kizárólag (95,6%) a katonai szövetség államai által értékesített fegyverek teszik ki tehát az ukrán beszerzéseket, amiben még markánsabban megjelenik az európai ill. euro-atlanti reláció.

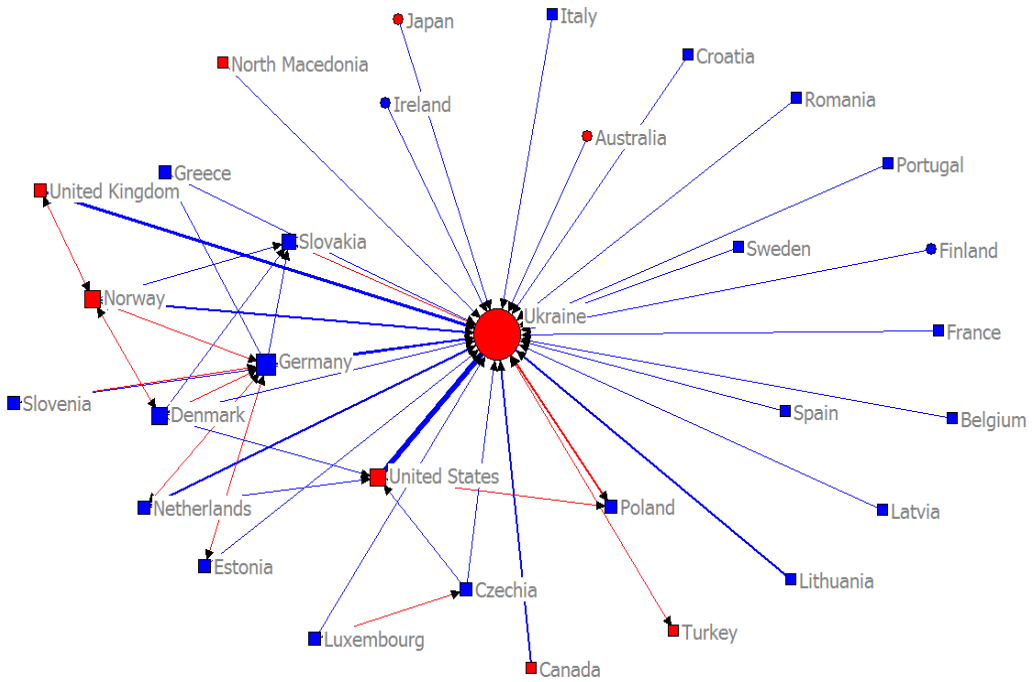
3. ábra

Forrás: saját számítás és szerkesztés

Sem Oroszország, sem pedig Ukrajna fegyverértékesítéseiben nem tekinthetők tehát meghatározó célcsoportnak az Európai Unió és a NATO országai az elemzés által lefedett időszakban, az európai közösség ill. a katonai szövetség államai azonban markánsan eltérő arányban vállaltak szerepet a két ország fegyverbeszerzéseiben. Oroszország mind az uniós, mind pedig a NATO országoktól egyaránt elenyésző arányban részesült fegyverszállításban, Ukrajna esetében azonban a fegyverbeszerzések nagyobb ill. túlnyomó része az Európai Unió ill. a NATO felől érkezett – olybá tűnik tehát, hogy a szövetségi rendszernek bizonyos tekintetben szerepe lehet az Ukrajna számára piaci tranzakciók keretében elérhetővé tett fegyverbeszerzések alakulásában.

2.3. Fegyvertranszferek a konfliktus 2022-es eszkalációját követően

A 2022. február 24-én Oroszország fegyveres támadásával eszkalálódó orosz-ukrán konfliktus érintett fázisában a piaci tranzakciók keretében korábban esetlegesen felhalmozott ill. aktuálisan beszerezhető fegyverek – különösen Ukrajnának esetében – nem kínálkoztak elegendőek a katonai műveletek biztosításához, ami több, eltérő módon megszerveződő fegyvertranszfer forma megjelenését eredményezte. Ezen fegyvertámogatási csatornák Ukrajna vonatkozásában bizonyulnak kiterjedtebbnek és összetettebbnek, de Oroszország esetében is megjelenik több, említésre méltónak tekinthető erőforrás transzfer.

1. gráf

Forrás: saját szerkesztés

Jelmagyarázat: kék ország: Európai Unió tagállama, négyzet: NATO tagállam, piros kötés: kölcsönös kapcsolat

Az Ukrajna számára fegyverszállítási támogatásokat biztosító országok között kiemelt szereplőként azonosítható mindenek előtt az Egyesült Államok (1. gráf), mely azon túl, hogy önmaga is rendkívül erőteljes anyagi és egyéb támogatást nyújt az ukrán harcokhoz, további sajátos szerepet is játszik az Ukrajna felé irányuló segítségnyújtás becsatornázásában. Az, hogy ezen fegyvertranszfer hálózat tehát nem a várt egyszerű, egy-egy szereplővel a közép-pontban lévő – csillag formájú – elrendezést mutatja, részben annak tudható be, hogy az USA szerepvállalása több annál, mintsem hogy kizárólag önmaga támogatást biztosít a megtámadott ország számára. Az vállalások és szállítások szerveződése alapján az Egyesült Államok ugyanis egyfajta hídként, közvetítőként szolgál más országok számára is ahhoz, hogy vállalásaikat teljesíthessék: Dánia például Stinger rakétákhoz tartozó alkatrészeket küldött vissza az USA számára, hogy az egy későbbi fegyverszállítás keretében már a teljes

fegyvert szállíthassa. Az Amerikai Egyesült Államok emellett más országok Ukrajnába irányuló szállításaira egyéb módon is hatással van: Lengyelország vonatkozásában például az USA hozzájárulásával valósulhatott meg vadászrepülőgépek Ukrajna számára történő átadása. Ez a mozzanat 2022. március elején abban is megnyilvánult, hogy az amerikai diplomácia arra bátorította az USA elnökét, hogy támogassa ill. segítse elő az európai országok számára, hogy a harcoló légiereire vonatkozó segítségeket eszközöljenek Ukrajna felé, de az Egyesült Államok közvetítő szerepe abban is tetten érhető, hogy bizonyos – meg nem nevezett – európai államok rajta keresztül adhassanak át szovjet gyártmányú harckocsikat Ukrajna számára.

A fegyvertranszfer csatornák szerkezetének összetetté válására, strukturálódására további példaként említhető, hogy Németország és Észtország között azért mutatható ki kölcsönös reláció, mert – még a konfliktus korai időszakában – együttműködésben nyújtottak segítséget az ukrainai védelmi erők számára tábori kórház kialakítása ill. az ott ellátandó feladatokra való felkészítés terén, azonban Németország további okok miatt is meglehetősen sajátos szerepet játszik az Ukrajnát az orosz támadó elleni harcában segítő államok hálózatában. Németország ugyanis nem csak saját szállításaival támogatja az ukránok fegyveres harcát, hanem egyéb módon is hozzájárul a segítség lehetővé tételéhez: hozzájárult például ahhoz, hogy Hollandia és Észtország rakéta meghajtású gránátokat ill. Howitzer lövegeket küldjön Ukrajna számára. De Németország esetében is megjelenik a technológia transzfer: Szlovénia például a saját, az ukrainai haderő számára kompatibilis T-72-es harckocsijait úgy adta át Ukrajna számára, ha cserébe német, újabb gyártású eszközöket kaphat, de hasonló a helyzet Görögország vonatkozásában is, amennyiben Görögország az általa hadrendbe állított régebbi típusú gyalogsági harcjárműveit német gyártmányúakkal pótolja. Az Ukrajnát támogató államok tevékenységének ezen védelempolitikai, katonadiplomáciai aspektusát szemlélteti az is, hogy Szlovákia az ukrán erők által kezelni, gyorsan használatba venni lehetséges légvédelmi rendszerek átadásával kívánt hozzájárulni az ukrainai harcok támogatásához, feltéve hogy az ily módon keletkező védelmi kapacitás kiesést a nyugati szövetségesek segítenek pótolni más eszközökkel.

Lengyelország helyzete ugyancsak specifikusnak tekinthető annak vonatkozásában, hogy az Ukrajna számára eszközölt fegyverszállítások terén más donor országok számára is egyfajta belépési pontként, elosztó – logisztikai –

országként funkcionál. Spanyolország például az általa Ukrajna számára küldött – döntően védelmi – felszereléseket (pl. sisak, golyó- ill. repeszálló melly, nukleáris–biológiai–kémiai védőruha, egészségügyi eszközök) az ukrán határhoz közeli lengyel repülőterre szállította. De ugyancsak Lengyelország esetében történt, hogy vadászgépeket ajánlott fel az USA számára az ukrán harcolók felé történő továbbításra.

A fegyvertranszferek Ukrajna vonatkozású kötéseiben előforduló kölcsönös kapcsolatok további sajátos reláció jelenlétét is szemléltetik: a török-ukrán kötés szimmetrikus formája azt hivatott például jelezni, hogy a két ország megállapodása alapján együttműködésben, közös gyártásban állítanak elő Bayraktar TB2 drónokat. Szlovákia esetében az Ukrajnával lévő kölcsönös reláció nem egyoldalú átad(ományoz)ásra, hanem hagyományos piaci tranzakcióra, ellentételezett kereskedelmi megállapodásra utal, s ugyanez a helyzet Lengyelország esetében önjáró tarackok vonatkozásában.

Ukrajna mellett azonban Oroszország vonatkozásában – több aspektusban – is megmutatkozik az államközi kapcsolatokon keresztül mobilizálható erőforrások mintázata.

Zárszó

Összességében tehát megállapítható, hogy az Ukrajna számára kilátásba helyezett ill. biztosított fegyveres és nem közvetlenül harci célú diplomáciai vállalások terén általánosságban a NATO katonai szövetség országai, minde nek előtt az Amerikai Egyesült Államok és Németország – ill. a szorosabb összeköttetésben lévő országok alhálózatát tekintve Norvégia – jelennek meg mint olyan szereplők, melyek nem csak közvetlen támogatásaikkal, hanem a hálózaton belüli szerepeikkel, funkcióikkal járulnak hozzá az Ukrajnát támogató országok együttműködésének becsatornázásához, koordinálásához, s végső soron a hálózati szereplők beágyazottságát is elősegítik. Mindez a hálózat összetettebbé válásának, stabilizálódásának irányába is hathat, ill. bizonyos tekintetben akár sajátos bizalmi erőforrásként is szolgálhat az együttműködési struktúra fenntartásához és jövőbeli további kiteljesítéséhez, mélyítéséhez.

Felhasznált irodalmak

- BOURDIEU, PIERRE (2006): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke, in LENGYEL GYÖRGY – SZÁNTÓ ZOLTÁN (szerk.): *Gazdaságpszichológia*, Budapest, Aula Kiadó, 132–146.
- COLEMAN, JAMES S. (2006): A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében, in LENGYEL GYÖRGY – SZÁNTÓ ZOLTÁN (szerk.): *Gazdaságpszichológia*, Budapest, Aula Kiadó, 109–131.
- GAZDAG FERENC – REMEK ÉVA (2018): *A biztonsági tanulmányok alapjai*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó
- LEBOW, RICHARD NED (2013): The role of trust in international relations, *Global Asia*, 8. évfolyam, 2013/3., 16–23.
- ORBÁN ANNAMÁRIA – SZÁNTÓ ZOLTÁN (2006). A társadalmi tőke koncepciója, in SZÁNTÓ ZOLTÁN (szerk.): *Analitikus szemléletmódok a modern társadalomtudományban. Tanulmányok a gazdaságpszichológia és a politikai gazdaságtan néhány kortárs elméleti irányzatáról*, Budapest, Helikon Kiadó, 137–155.
- PORTES, ALEJANDRO – SENSENBRENNER, JULIA (2006): Beágyazottság és bevándorlás. Megjegyzések a gazdasági cselekvés társadalmi meghatározói-ról, in LENGYEL GYÖRGY – SZÁNTÓ ZOLTÁN (szerk.): *Gazdaságpszichológia*, Budapest, Aula Kiadó, 162–187.
- PUTNAM, ROBERT D. (2006): Egyedül tekézni. Amerika csökkenő társadalmi tőkése, in LENGYEL GYÖRGY – SZÁNTÓ ZOLTÁN (szerk.): *Gazdaságpszichológia*, Budapest, Aula Kiadó, 207–219.
- RATHBUN, BRIAN C. (2009): It takes all types. Social psychology, trust, and the international relations paradigm in our minds, *International Theory*, 1. évfolyam, 2009/3., 345–380. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1752971909990121>
- WHEELER, NICHOLAS J. (2012): Trust-building in international relations, *Peace Prints: South Asian Journal of Peacebuilding*, 4. évfolyam, 2012/2.
- WRIGHTON, SAM (2022): *Trust in International Relations, Public Diplomacy and Soft Power. A Review of the Literature and Data*, United Kingdom, British Council. DOI: <https://doi.org/10.57884/YV4S-AF94>